

บทความสังเคราะห์ การสังเคราะห์องค์ความรู้ เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนจากรายงานการวิจัย

โดย รองศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ ลิมาภิรักษ์
หลักสูตรเกษตรเชิงระบบ คณะเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

คำนำ

การอ่านบทความเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน เกษตรทางเลือก เกษตรอินทรีย์ การอนุรักษ์ทรัพยากรและเทคโนโลยีทางการเกษตรที่เคยตีพิมพ์ไปแล้วในวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ รวมจำนวน 25 บทความ เพื่อใช้เป็นฐานในการสังเคราะห์ให้ได้เป็นองค์ความรู้ ไม่ว่าจะเป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรเอง วิธีการ กระบวนการ ภูมิปัญญา นวัตกรรม กลุ่ม เครือข่าย หรือกลไกการขับเคลื่อน การตลาดหรือนโยบาย ตามกรอบการสังเคราะห์เป็นเรื่องท้าทายในขณะเดียวกัน ควรเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจ หลังจากการทำความเข้าใจบทความทั้งหมดรวมถึงเนื้อหาเด่นและข้อจำกัดในการนำมาใช้ประกอบการสังเคราะห์ ของแต่ละบทความ ผู้สังเคราะห์พยายามสังเคราะห์จากเนื้อหาของบทความดังกล่าว ประกอบเข้ากับความรู้ที่มี จึงสามารถเสนอเป็นองค์ความรู้ในเบื้องต้นก่อนที่ผู้สังเคราะห์ได้มีโอกาสเสนอผลการสังเคราะห์ และได้รับฟังความคิดเห็นของผู้วิจัยทุกท่าน ทำให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นและนำความเข้าใจมาประกอบการสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม องค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนและการเกษตรที่เกี่ยวข้อง และการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้สังเคราะห์มีความเห็นว่าองค์ความรู้ดังกล่าวสำคัญสำหรับการทำความเข้าใจแนวคิดต่างๆ และสำหรับเป็นฐานการยกระดับองค์ความรู้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การสังเคราะห์

หลังจากการอ่านบททบทวนบทความแต่ละบทความเพื่อทำความเข้าใจ ผู้สังเคราะห์พยายามจัดกลุ่มของบทความตามเนื้อหา เช่น การจัดการทรัพยากร ระบบการผลิต การเกษตร เกษตรยั่งยืน วิธีการและกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม และการจัดการความรู้ ผู้สังเคราะห์อาศัยการตั้งคำถามเพื่อเป็นประเด็นนำเชิงแนวความคิดว่า เมื่อสังเคราะห์เนื้อหาจากบทความเป็นองค์ความรู้ได้แล้วสามารถตอบสนองหรือมีความสำคัญต่อประเด็นการพัฒนาเกี่ยวกับการเกษตรในระดับโลก ระดับประเทศหรือระดับท้องถิ่นหรือไม่ อย่างไร และเสนอให้เห็นว่ามีข้อจำกัดของงานวิจัยอะไรบ้างที่ยังไม่สามารถเติมช่องว่างระหว่างความรู้ที่สังเคราะห์ได้ และในประเด็นระดับโลก ระดับประเทศและระดับท้องถิ่นมีองค์ความรู้อะไรที่สามารถนำมาเสนอได้

ประเด็นความสำคัญในระดับโลก

ประเด็นที่เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน/ เกษตรทางเลือก/ เกษตรอินทรีย์(กลุ่มเกษตรยั่งยืน) และเทคโนโลยีทางการเกษตรระดับโลกที่สำคัญสำหรับการพัฒนาขณะนี้ ได้แก่ องค์การระดับนานาชาติที่เกี่ยวข้องหลายองค์กร ได้เสนอหลักการและผลิตเอกสารสำคัญมากมาย

ประชากร เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า ในอนาคตประชากรโลกจะต้องเพิ่มขึ้น (ขณะนี้ มี 7 พันล้านคนและคาดว่าจะเพิ่มเป็น 9 พันล้านคนประมาณปี ค.ศ. 2050) อะไรจะเกิดขึ้นกับเกษตรกรและส่งผลกับการเกษตรอย่างไร สัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุจะมีมากขึ้น รวมถึงประชากร

ที่อยู่ในชนบทที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร ทำให้ประชากรวัยแรงงานที่จะทำการเกษตรลดลง ผลย่อมไม่ได้เกิดขึ้นจากการเพิ่มของจำนวนประชากรและสัดส่วนของประชากรที่เปลี่ยนไปเท่านั้น แต่เป็นเพราะนโยบายการพัฒนาที่เน้นอุตสาหกรรม การส่งออกสินค้า และบริการของประเทศต่างๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้ประชากรวัยแรงงานอพยพออกจากภาคการเกษตร เช่นเดียวกับภาคการศึกษาที่ดึงประชากรวัยแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมมากกว่าการดึงแรงงานในภาคการเกษตร ขณะเดียวกันประชากรเพิ่มมากขึ้นทำให้เกิดความต้องการอาหารจากภาคการเกษตรมากขึ้น ภาคการเกษตรจะรับมืออย่างไร

การขยายตัวของเมือง ในทุกประเทศมีการขยายตัวของเมืองและการเพิ่มขึ้นของประชากรเมือง ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ไม่สามารถผลิตอาหารบริโภคเองได้ ต้องอาศัยอาหารที่ผลิตจากเกษตรกรที่อยู่ในชนบท หากภาคชนบทอ่อนแอหรือมีปัญหาความมั่นคงทางอาหาร ในภาพรวมจะเกิดอะไรขึ้น นอกจากนั้นการพัฒนาที่มีผลทำให้สภาพชนบทเปลี่ยนเป็นเมืองมากขึ้น ในอนาคตเมื่อชุมชนมีความเป็นเมืองมากขึ้น การเกษตรจะอยู่เคียงข้างกับความเป็นเมืองอย่างไร? ใครจะเป็นผู้ผลิตอาหารเลี้ยงประชากรในเมือง

ที่ดินการเกษตร สืบเนื่องจากการขยายตัวของประชากรและเมืองทำให้ที่ดินที่เหมาะสมต่อการทำการเกษตรในเชิงปริมาณและคุณภาพลดลงในภาพรวม และมีการบุกรุกพื้นที่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพื่อทำการเกษตรมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาความมั่นคงทางที่ดินการเกษตรในหลายประเทศ นอกจากนั้นการผลิตทางการเกษตรเพื่อส่งออกและการจัดการที่ไม่เหมาะสมทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินเสื่อมลง และความสมดุลระหว่างการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไปในทางที่ไม่เอื้อต่อการเกษตรเอง จะรักษาความมั่นคงทางที่ดินสำหรับการเกษตรให้เกษตรกรและความสมดุลระหว่างการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร

การใช้เครื่องจักรกลในการเกษตร สืบเนื่องจากการขาดแรงงานในภาคการเกษตรเนื่องการเปลี่ยนแปลงจากประชากรและการขยายตัวของเมืองของประเทศต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ขณะเดียวกันค่าจ้างแรงงานในหลายประเทศสูงขึ้น ทำให้ต้องมีการใช้เครื่องจักรกลเข้ามาแทนที่ การใช้แรงงานคนและสัตว์จึงมีผลต่อเนื่องต่อการใช้พลังงาน โดยเฉพาะพลังงานน้ำมัน ซึ่งจะเป็นทั้งข้อจำกัดในอนาคตและ

มีส่วนในการทำให้เพิ่มก๊าซเรือนกระจกในบรรยากาศโลก เกิดภาวะโลกร้อน การปฏิบัติในการทำการเกษตรต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้เครื่องจักรกล ขณะเดียวกันต้องคำนึงถึงผลต่อสิ่งแวดล้อมและการใช้พลังงานทางเลือกด้วย ทำอย่างไรการใช้เครื่องจักรกลจึงมีประสิทธิภาพ มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการใช้พลังงานจากน้ำมันน้อยลง และขณะเดียวกันต้องรักษาระดับหรือเพิ่มผลผลิตได้

วัตถุประสงค์การเกษตร ส่วนใหญ่วัตถุประสงค์ของการทำการเกษตรได้เปลี่ยนไปในหลายประเทศ จากการทำการเกษตรเพื่อยังชีพกลายเป็นเพื่อการค้ามากขึ้น มีการผลิตเชิงเดี่ยวมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์หรือประมง ทำให้ต้องใช้ปัจจัยการผลิตมากขึ้น ใช้สารเคมีมากขึ้น ต้องผลิตตามความต้องการของตลาด ทำให้ตลาดเป็นตัวกำหนดทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ในที่สุดส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพทั้งของปัจเจกและสาธารณะ อย่างไรก็ตามปัจจุบันมีความต้องการผลิตภัณฑ์จากการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น จะขยายการผลิตทางการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในอัตราเร่งอย่างไร? จะผลิตตามมาตรฐานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชากรอย่างไร

สิ่งแวดล้อม การเกษตรถูกมองว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้เกิดมลภาวะเนื่องจากการใช้สารเคมีต่างๆ ทำให้สารเคมีตกค้างและเป็นมลภาวะในสภาพแวดล้อม และย้อนกลับมาเป็นอันตรายต่อสัตว์และคน ทั้งระดับปัจเจกและสาธารณะ ขณะเดียวกันมีส่วนทำให้เกิดก๊าซเรือนกระจกส่งผลกระทบต่อโลกร้อน กลายเป็นประเด็นสำคัญที่ทั่วโลกให้ความสนใจ เช่น การลดก๊าซเรือนกระจกโดยผ่านระบบการให้คาร์บอนเครดิต การลดการใช้พลังงานจากน้ำมัน การใช้ปัจจัยและเทคโนโลยีชีวภาพ (Bio-technology) ในการผลิตและการใช้พลังงานทางเลือกหรือในภาพรวม คือผลิตภัณฑ์สีเขียว (Green Product) กลุ่มเกษตรยั่งยืนช่วยเป็นทางออกได้ จะเร่งบทบาทของการเกษตรในกลุ่มเกษตรยั่งยืนได้อย่างไร เกษตรยั่งยืนจะช่วยบรรเทาความมั่นคงทางอาหารได้อย่างไร

ความแปรปรวนของภูมิอากาศ จากภาวะโลกร้อนทำให้เกิด ความแปรปรวนของภูมิอากาศโลกมีผลถึงท้องถื่น ส่งผลต่อการเกิดภัยพิบัติ การลดลงของผลผลิตพืชและสัตว์ในเขตต่างๆ ของโลกและอาจมีผลถึงพันธุกรรมพืชและการปฏิบัติทางการเกษตรที่อาจต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้การ

เกษตรยังเป็นแหล่งการผลิตอาหารและพลังงานทางเลือกที่เพียงพอ เกษตรกรเองต้องปรับตัวและวางแผนการผลิตให้เหมาะสม เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติที่แปรปรวน ระบบการเตือนภัยเพื่อการเกษตรจึงเป็นสิ่งจำเป็นมากขึ้นทุกวัน เกษตรกรทราบและเข้าใจถึงผลของการแปรปรวนของภูมิอากาศอย่างทั่วถึงขนาดไหน

ทรัพยากรทุน ทุนทางทรัพยากรที่สำคัญในการเกษตร ได้แก่ ดิน น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ แร่ธาตุต่างๆ สำหรับการเกษตรในภาพรวมและสำหรับพืชและสัตว์ในระบบการผลิตที่ผ่านมามีการใช้ทุนเหล่านี้อย่างไม่ระมัดระวัง และจัดการอย่างไม่เหมาะสม ทำให้ทรัพยากรเสื่อมและลดลง ในระยะยาวอาจมีผลต่อความยั่งยืนของการเกษตร ขณะเดียวกันมีการแข่งขันทรัพยากรทุนระหว่างภาคการเกษตรและภาคอื่นๆ และระหว่างภาคการเกษตรเอง ทำให้เป็นข้อจำกัดในการผลิต เนื่องจากขาดแคลนหรือมีต้นทุนสูงขึ้นจึงมีการวิจัยและพัฒนาเพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์ แสวงหาวิธีการและเทคโนโลยีเพื่อให้สามารถหมุนเวียนทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ได้มากขึ้น แต่ผลจากการวิจัยจะสามารถนำมาใช้ได้ทันกับอัตราการเสื่อมและลดลงของทุนดังกล่าวหรือไม่

ตลาดผลผลิตทางการเกษตร การค้าสินค้าทางการเกษตรมีทั้งประเทศที่มีการผลิตอาหารเพียงพอสำหรับบริโภคภายในประเทศเอง ประเทศสามารถผลิตและส่งออกได้ ประเทศที่สามารถผลิตได้แต่ไม่เพียงพอสำหรับบริโภคภายในประเทศต้องอาศัยการนำเข้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของสินค้าหรือผลผลิตด้วย ปัจจุบันการค้าทั้งภายในและระหว่างประเทศต้องมีมาตรฐานต่างๆขึ้นเพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อมและอาจรวมไปถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและทรัพยากร เมืองการค้าต่างๆระหว่างประเทศเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น WTO (World Trade Organization) WHO (World Health Organization) IFOAM (International Organic Agriculture Management) ที่สำคัญคือเรื่องของการค้าเสรี ทำให้สินค้าการเกษตรบางชนิดของบางประเทศได้เปรียบหรือเสียเปรียบในการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งมีผลกระทบถึงเกษตรกรในท้องถิ่นด้วย และเกิดมีการกีดกันทางการค้าในรูปแบบต่างๆขึ้น รวมถึงการรวมกลุ่มของประเทศต่างๆ เช่น ASEAN ดังนั้นในระดับพาร์สนเทศและความรู้เกี่ยวกับการตลาดจึงมีความจำเป็นมากขึ้น เกษตรกรต้องมีการรวมตัวกันเพื่อจัดการเรื่องการ

ตลาด เพื่อลดการเสียเปรียบในการจำหน่ายสินค้าเกษตรหรือส่งออก บทบาทของหน่วยงานสนับสนุนจึงเป็นกลไกที่สำคัญ ทางออกสำหรับเกษตรกรควรเป็นอย่างไร

เกษตรอินทรีย์ เป็นส่วนหนึ่งของการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม พลังงาน สุขภาพของผู้ผลิตและบริโภค เป็นทางเลือกและความยั่งยืนสำหรับเกษตรกรในประเทศต่างๆ เนื่องจากผู้บริโภคมีการศึกษาและความรู้เกี่ยวกับการบริโภคและการดูแลสุขภาพมากขึ้นในหลายประเทศ ความต้องการของผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพปลอดภัยจากสารพิษหรือเป็นอินทรีย์จึงมีมากขึ้น หลายประเทศจึงมีนโยบายและส่งเสริมให้มีการผลิตเกษตรอินทรีย์ (บางประเทศมีนโยบายต่างๆที่เอื้อ) อย่างไรก็ตามเพื่อความมั่นใจของผู้บริโภคต้องมีมาตรฐาน การให้หรือการได้รับมาตรฐาน จึงเป็นเรื่องสำคัญหากทำเพื่อการค้า เมืองการค้าระหว่างชาติและภายในประเทศในหลายประเทศมีระบบตรวจสอบและรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ทำอย่างไรเกษตรกรจึงสามารถผลิตได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาดท้องถิ่นประเทศ และส่งออก (ในระดับท้องถิ่นความเชื่อใจกันเองอาจทำให้ไม่จำเป็นต้องมีมาตรฐานที่เป็นทางการ)

เกษตรผสมผสาน ในทำนองเดียวกับเกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสานโดยส่วนใหญ่ทำแบบปลอดภัยจากสารพิษหรือเรียกว่า เกษตรอินทรีย์ สามารถช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม พลังงาน และสุขภาพของผู้ผลิตและบริโภค และเป็นทางเลือกและความยั่งยืนหรือลดความเสี่ยงสำหรับเกษตรกรโดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย ในหลายประเทศมีนโยบายและการส่งเสริมเกษตรผสมผสาน และมีรูปแบบการทำเกษตรผสมผสานมากมาย นอกจากนั้นการผลิตแบบผสมผสานอาจช่วยให้เกษตรกรลดการพึ่งพาปัจจัยและตลาดจากภายนอกได้ แต่รูปแบบการผสมผสานย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพกายภาพ ภูมิอากาศและสังคม ทำอย่างไรจึงจะเร่งการเปลี่ยนจากเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นผสมผสานได้ และในเงื่อนไขอะไรบ้างจึงสามารถปฏิบัติได้

เกษตรประณีต เนื่องจากปัญหาการลดลงของที่ดิน การเกษตรทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ การขาดแคลนแรงงาน การทำการเกษตรอินทรีย์และเกษตรผสมผสาน ซึ่งเป็นการทำการเกษตรแบบประณีตจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตที่สูงขึ้น มูลค่าสูงขึ้น นอกจากนั้นเกษตรอินทรีย์และเกษตรผสมผสานต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิดในการปฏิบัติและแรงงานที่ใช้ต้องมี

ประสิทธิภาพ มีความรู้และทักษะ รวมถึงความรู้ทางการตลาด จะเร่งการขยายการเกษตรประณีตที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพน้อยได้อย่างไร

เกษตรในพันธสัญญา เกษตรในพันธสัญญาเป็นเกษตรกระแสหลัก กำลังขยายตัวในหลายประเทศ มีมุมมองหลักต่อเกษตรในพันธสัญญาสองมุมมอง คือ ทำให้เกษตรกรรมตลาดที่แน่นอน ได้รายได้สูง ทำให้เสริมกับการทำการเกษตรปกติได้ ในอีกมุมมองหนึ่ง คือ ความเสี่ยงในการผลิต เช่น ภัยธรรมชาติหรือโรค ตลาดที่ไม่เป็นตามสัญญา สิ่งเหล่านี้ติดอยู่กับเกษตรกร เกษตรกรเป็นเพียงแรงงานที่ถูกกำกับโดยบริษัท/ผู้ประกอบการ เกษตรในพันธสัญญามักใช้สารเคมีสูง ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ซึ่งติดอยู่กับผู้ผลิต(เกษตรกร) และสาธารณะ ทำอย่างไรเกษตรในพันธสัญญาจึงมีความเป็นธรรมและไม่มีผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

ความยากจน ความยากจนเป็นเรื่องที่มีหลากหลายมุมมอง จะใช้อะไรเป็นตัวชี้วัดขึ้นอยู่กับบริบทต่างๆของแต่ละประเทศ แต่เป็นเรื่องท้าทายสำหรับโลกว่าการเกษตรจะช่วยแก้ปัญหาความยากจนได้หรือไม่ คนจนประเภทไหนต้องอาศัยการเกษตร การเกษตรประเภทไหนคนจนรับได้ ต้องการสร้างอะไรบ้างเป็นฐานให้เริ่มต้นหรือต่อยอดได้ เช่น ความรู้ ทักษะ การบริหารจัดการ ทรัพยากรในการผลิต ในบางประเทศไม่ใช่ปัญหาความยากจนโดยตรง แต่เป็นความเหลื่อมล้ำ ซึ่งความเหลื่อมล้ำอาจสัมพันธ์กับความยากจน ความยากจนในบางประเทศอาจลดลงขณะที่ความเหลื่อมล้ำไม่ลดลงหรือกลับมากขึ้นได้ การทำการเกษตรทางเลือกหรืออินทรีย์จะช่วยแก้ปัญหานี้ได้หรือไม่ มนุษย์มีความรู้อะไรหรือขาดความรู้อะไรเกี่ยวกับการเกษตรที่สามารถนำมาลดความเหลื่อมล้ำได้

ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางอาหารทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ เป็นประเด็นที่หลายประเทศกำลังให้ความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นความมั่นคงของเกษตรกรรายย่อยหรือของคนในเมือง จนไปสู่ระดับประเทศ มีองค์ประกอบที่หลากหลาย มีหลากหลายมุมมอง ได้แก่ การผลิต การกระจายผลผลิต การเข้าถึงทรัพยากรที่เป็นทุน ความรู้ ทักษะ และการบริโภค ทำอย่างไรประชากรส่วนใหญ่จึงเข้าถึงอย่างเป็นธรรม

ความยั่งยืน ขณะนี้การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นประเด็นสำคัญในองค์กรระดับโลกและประเทศ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ

หลายมิติ เช่น สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม การจัดการความเสี่ยง เมื่อก้าวถึงการเกษตรยั่งยืนคงไม่พ้นความยั่งยืนของการทำการเกษตรที่ลดความเสี่ยงไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อมและการฟื้นตัวของระบบนิเวศเกษตรได้หากเกิดภัยพิบัติ นอกจากนั้นยังมีประเด็นขององค์กรทางสังคมรูปแบบใดแบบหนึ่ง เช่น ศูนย์เรียนรู้ที่เป็นพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรเพื่อแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง กลุ่มเกษตรยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทำอย่างไรให้เกษตรกร นักวิจัยและนักพัฒนาเข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างเกษตรยั่งยืนและการพัฒนาที่ยั่งยืน การทำการเกษตรยั่งยืนในบริบทของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนย่อมเป็นไปได้ยาก

นอกจากที่กล่าวมาแล้วอาจมีประเด็นอื่นๆอีกมากมาย อย่างไรก็ตามผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่าประเด็นที่กล่าวมาเกี่ยวข้องกับบทความวิจัยทั้งหมด ไม่มากนักน้อยขณะเดียวกันเป็นเรื่องสำคัญสำหรับที่จะตั้งคำถามว่าความรู้จากงานวิจัยดังกล่าวตอบประเด็นเหล่านี้ได้หรือไม่ หรือตอบได้ขนาดไหน ยังขาดความรู้อะไร ยังขาดนวัตกรรมอะไร ต้องต่อยอดอะไร ต้องมีนโยบายอะไรเสริม

ประเด็นความสำคัญในระดับประเทศ

ประเทศไทยเป็นประเทศในเขตร้อนที่กำลังพัฒนามีทุนความหลากหลายของบริบท ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ เชิงสังคม และการเมือง อาจต่างจากหลายประเทศที่พัฒนาแล้วหรือที่กำลังพัฒนา ทำให้ภาพรวมของความรู้ที่ได้และที่ต้องการ ต้องคำนึงถึงความแตกต่างเหล่านี้ ในระดับประเทศประเด็นและความหมายของประเด็นคงไม่ต่างจากระดับโลกมากนักมีบางประเด็นที่อาจต้องเสริมรายละเอียด เช่น

1. นโยบายต่างๆ ที่มี เช่น เกษตรอินทรีย์ ความมั่นคงทางที่ดิน การประกันราคาสินค้าเกษตร การชดเชยจากภัยพิบัติ สิทธิพื้นฐานในการเข้าถึงความรู้ ทักษะและทุนต่างๆ มาตรฐานสินค้าเกษตร องค์กรทางสังคม เช่น ศูนย์เรียนรู้ แรงงานทางการเกษตร การแก้ปัญหาผลกระทบจากการค้าเสรีต่อสินค้าเกษตร ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทัวถึงหรือตรงเป้า

2. การกระจายอำนาจในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการเกษตรและการตลาดที่ยังไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล หรือขาดความเข้าใจและความรู้ขององค์กร

ปกครองท้องถิ่นเกี่ยวกับการเกษตรและเกษตรกร การบริหารงานของกระทรวง หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องถึงแม้จะมีความพยายามกระจายอำนาจ แต่ยังคงมีความเป็นศูนย์กลางอยู่มาก

3. การเข้าถึงข้อมูลที่เป็นจริงและทันท่วงที เพื่อใช้ในการวางแผนของเกษตรกรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังมีช่องว่างมากเมื่อเทียบกับภาคนอกการเกษตร

4. การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกรที่ต้องการทุน กระบวนการ และทรัพยากรมนุษย์ช่วยให้เกิดกลไกการขับเคลื่อนและการขยายผลอย่างกว้างขวางยังเป็นไปอย่างช้า

5. การสนับสนุนให้เกิดการสร้างนวัตกรรมต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ได้จริงในการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืนและพัฒนาสีเขียวมีส่วนที่น้อย ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเข้าสู่เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์มีความสำเร็จระดับหนึ่ง แต่การนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นทางการเกษตรผสมผสานกับความรู้หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ยังเป็นเรื่องสำคัญ

6. ที่ผ่านมามีประเทศไทยสามารถลดความยากจนได้ระดับหนึ่ง แต่ยังคงมีความต่างความยากจนระหว่างภูมิภาค แต่ที่สำคัญคือประเทศไทยยังไม่สามารถบริหารความเหลื่อมล้ำให้ลดลงได้ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจหรือสังคม

7. หนี้สินเกษตรกร หนี้สินครัวเรือนของประชากรในประเทศสูงขึ้นมาตลอดรวมถึงหนี้สินครัวเรือนเกษตรกรด้วย หนี้สินเป็นปัจจัยจำกัดสำคัญสำหรับการลงทุนทางการเกษตร ทำอย่างไรหนี้สินครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงหรือมีความสามารถในการจัดการหนี้สินได้

ในทำนองเดียวกันกับในระดับโลก ในระดับประเทศยังมีรายละเอียดอีกมากที่ต้องทำความเข้าใจเพื่อเป็นกรอบแสดงว่าผลงานวิจัยที่ได้ สามารถตอบประเด็นเหล่านี้ได้หรือไม่ ขนาดไหน ยังขาดความรู้อะไร ยังขาดนวัตกรรมอะไร ที่ต้องคอยอะไร ต้องมีนโยบายอะไรรองรับ ที่สำคัญคือนักวิจัยต้องตระหนักถึงประเด็นเหล่านี้ในการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ ต้องมีทั้งแนวคิด และฐานความรู้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน การพัฒนาสีเขียว เกษตรอินทรีย์ เกษตรทางเลือก

เรื่องของ วิธีคิด คำถามวิจัย และวิธีการกระบวนการมีความสำคัญมากในการที่จะทำให้เกิดผลงานวิจัยที่สามารถต้องสนองประเด็นต่างๆระดับชาติและท้องถิ่นได้

หากไม่เข้าใจหรือไม่ถูกต้องอาจทำให้ได้ผลที่ไม่สามารถตอบวัตถุประสงค์และเป้าหมายได้ เช่น การใช้การมีส่วนร่วมหากไม่เข้าใจปรัชญาของกระบวนการและเครื่องมือแล้วจะเป็นการนำเอาเกษตรกรมาเป็นเพียงฉาก หรือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกอาจไม่ได้ข้อมูลลึกเป็นเพียงข้ออ้างในการใช้วิธีการเท่านั้น

นักวิจัยต้องไม่ลืมว่าการทำงานวิจัยโดยใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมหรือประเด็นความยั่งยืนถือว่าเป็นการทำงานสวนทางกับการพัฒนากระแสหลักที่เป็นอยู่ขณะนี้ หากนักวิจัยไม่เอาใจใส่อาจทำให้มีมุมมองที่แคบไม่ตอบสนองต่อปัญหาในพื้นที่ซึ่งมีหลากหลายมิติ

ข้อจำกัด

บทความต่าง ๆ มีแนวคิด ประเด็น ลักษณะที่สำคัญแตกต่างกัน มีทั้งเนื้อหาที่เด่นและที่ยังไม่สมบูรณ์ เป็นผลของงานวิจัยที่มาจากต่างพื้นที่ มีกระบวนการต่างกัน ถึงแม้จะเกี่ยวกับการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้การสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ทุกประเด็นได้ไม่สมบูรณ์นัก ในภาพรวมผู้สังเคราะห์จึงขอเสนอ ข้อจำกัดจากบทความดังกล่าวก่อนเพื่อให้เห็นช่องว่างระหว่างประเด็นต่างๆในกรอบการสังเคราะห์

1. ในภาพรวมก่อนเริ่มทำการวิจัย นักวิจัยเองควรเข้าใจ ปรัชญา แนวคิดต่างๆ เช่น ความยั่งยืน ความเสี่ยง เศรษฐกิจพอเพียง การฟื้นฟู การจัดการความรู้ การมีส่วนร่วม การพัฒนาอย่างยั่งยืน การพัฒนาสีเขียว (Green Development) และอื่นๆ อย่างชัดเจน จากบทความสะท้อนให้เห็นว่ามีจุดอ่อนในส่วนนี้ งานวิจัยลักษณะนี้มักเป็นการวิจัยที่ต้องใช้แนวคิดและการปฏิบัติแบบสหสาขาพอสมควร เช่น การแสดงในหลักการว่าเป็นงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม แต่ในกระบวนการไม่ได้ให้ความสำคัญด้วยเหตุใดก็ตามทำให้กระบวนการต่างๆไปไม่สามารถสร้างองค์ความรู้ การเรียนรู้นวัตกรรมต่อยอดได้ รวมถึงกระบวนการหรือรูปแบบใหม่ในการสร้างให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางอย่างเข้มแข็งได้

2. จากข้อ 1 แสดงว่าชุดความคิดและความเป็นจริงในพื้นที่วิจัยเป็นตรรกะที่สำคัญ นำไปสู่การตั้งโจทย์หรือคำถามวิจัยที่ชัดเจน ตอบความเป็นจริงในพื้นที่ และการออกแบบวิจัยอย่างครบวงจร

3. ความเข้าใจของแนวคิดและหลักการของเกษตร

ยั่งยืน/ เกษตรทางเลือก/ เกษตรอินทรีย์ และเทคโนโลยีทางการเกษตร การขยายผลและ การยกระดับการพัฒนาของนักวิจัยอาจยังไม่ชัดเจนหรือครอบคลุม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแนวคิดเหล่านี้มีหลายมิติเป็นองค์ประกอบ

4. การสร้างโจทย์วิจัย อาจก่อเกิดจากประเด็นพื้นที่หรือชุมชนเป็นตัวเดินเรื่อง แต่โจทย์ต้องมาจากความต้องการของชุมชนจริง ไม่ใช่การอยากได้ของชุมชนและ/หรือของนักวิจัย ดังนั้นการทำความเข้าใจบริบทไม่ว่าจะเป็นเชิงกายภาพ ทรัพยากร เศรษฐกิจหรือสังคม ต้องสามารถเข้าใจปัจจัย เงื่อนไขที่มีอยู่ อธิบายความสัมพันธ์ของเงื่อนไขต่างๆ นำสู่ปัญหาได้ จึงจะเป็นโจทย์ที่ชุมชนต้องการจริง และช่วยให้ได้กลุ่มเกษตรกรที่สนใจที่จะร่วมแก้ไข และตอบโจทย์ของกลุ่มหรือชุมชนเองได้

5. การดำเนินการวิจัยควรได้โจทย์และเข้าใจบริบทให้ชัดเจนก่อน ไม่ใช่การออกแบบระเบียบ กระบวนการวิธีการและเครื่องมือก่อน และควรอ้างอิงอย่างชัดเจนว่าเหตุใดจึงเลือกใช้วิธีการหรือกระบวนการต่างๆ ในกระบวนการวิจัย ทั้งในเชิงปริมาณหรือคุณภาพ ขณะเดียวกันอาจต้องมีการปรับให้เหมาะสมตามสถานการณ์ในขณะดำเนินการ (เป็นการเรียนรู้ด้วย) ไม่เป็นการเลือกใช้วิธีการหรือกระบวนการที่นักวิจัยมีความชำนาญเป็นหลักเพียงอย่างเดียว

6. เวลาอาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ทั้งเวลาของโครงการ และช่วงเวลาที่มิของนักวิจัยที่สามารถทำงานได้ รวมถึงเวลาสำหรับเวทีการเรียนรู้และการจัดการเวทีของนักวิจัยเอง ทั้งเวลาของเกษตรกรที่ร่วมโครงการ เนื่องจากไม่ว่านักวิจัยหรือเกษตรกรต่างมีหน้าที่หลักที่ต้องทำหรืออาจมีบริบทหรือระบบงานที่ไม่เอื้อต่อการทำงานโดยเฉพาะการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล และการเรียนรู้

7. บริบทของนักวิจัย ในองค์กรที่นักวิจัยเป็นสมาชิก หากองค์กรให้ค่านิยมของงานวิจัยประเภทนี้น้อย จะมีผลต่อการเอื้ออำนวยและการบริหารจัดการ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อนักวิจัยในการดำเนินงานและอาจไม่เห็นความสำคัญของผลงาน

8. โครงการวิจัยมีระยะดำเนินการสั้น การทำงานวิจัยประเภทนี้ เกษตรกรเป้าหมายมีจำนวนมากหรือหลากหลายกลุ่มหรือทั้งเครือข่าย ย่อมดำเนินการได้ยาก และเป็นธรรมชาติของการวิจัยรูปแบบนี้ที่ต้องใช้เวลา รวมถึงการขยายผล แต่หากทำได้ต้องมีการวางแผนที่ดี และสามารถ

นำไปใช้เป็นบทเรียนในเชิงของวิธีการ การสร้างนโยบาย การประสานงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการต่อยอด รวมถึงการพัฒนานวัตกรรม การจัดการบริการ วิธีการหรือกระบวนการวิจัย เครื่องมือการวิจัย การถ่ายทอดขยายผล การสรุปบทเรียน และอื่นๆได้

9. การเขียนความเป็นมาควรทบทวนถึงประเด็นการพัฒนาการเกษตรกระแสหลักกว่าทำให้เกิดปัญหาอะไรบ้างตามที่ก่อนหน้านี้ได้ กล่าวไว้ในระดับโลกหรือประเทศ มีผลเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นอย่างไร การทบทวนจะทำให้เกิดองค์ความรู้ ที่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นความชัดเจนว่า การวิจัยแบบนี้ช่วยอะไร ได้บ้างในกระแสหลักของการพัฒนาในระดับต่างๆ

10. การทำงานวิจัยลักษณะที่มีกระบวนการมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อนำผลและบทเรียนไปใช้งานทั้งในขณะอยู่ในกระบวนการวิจัยและภายหลัง การใช้ในกระบวนการไม่ต้องรอการนำผลไปผ่านกระบวนการส่งเสริมหรือเผยแพร่ ดังนั้นการเรียนรู้และสรุปผลเป็นช่วงๆ จึงสำคัญ แต่นักวิจัยมักมองข้าม

11. การรายงานผลการวิจัย การทบทวนวรรณกรรมหรือดึงเอาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาช่วยอภิปราย ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเนื้อหา กระบวนการ วิธีการ แนวคิด หลักการหรือทฤษฎี ช่วยทำให้เกิดองค์ความรู้ได้ นักวิจัยมักมองข้ามส่วนนี้ ทำให้งานวิจัยมีจุดอ่อนในส่วนของการสร้างองค์ความรู้

12. การจัดการความรู้และสังเคราะห์ความรู้ ทั้งในกระบวนการวิจัยและหลังการทำการวิจัย กลายเป็นจุดอ่อนของงานวิจัยประเภทนี้ เช่นกัน การจัดการความรู้ยังช่วยให้มุมมองของนักวิจัยขยายกว้างขึ้น

โอกาส

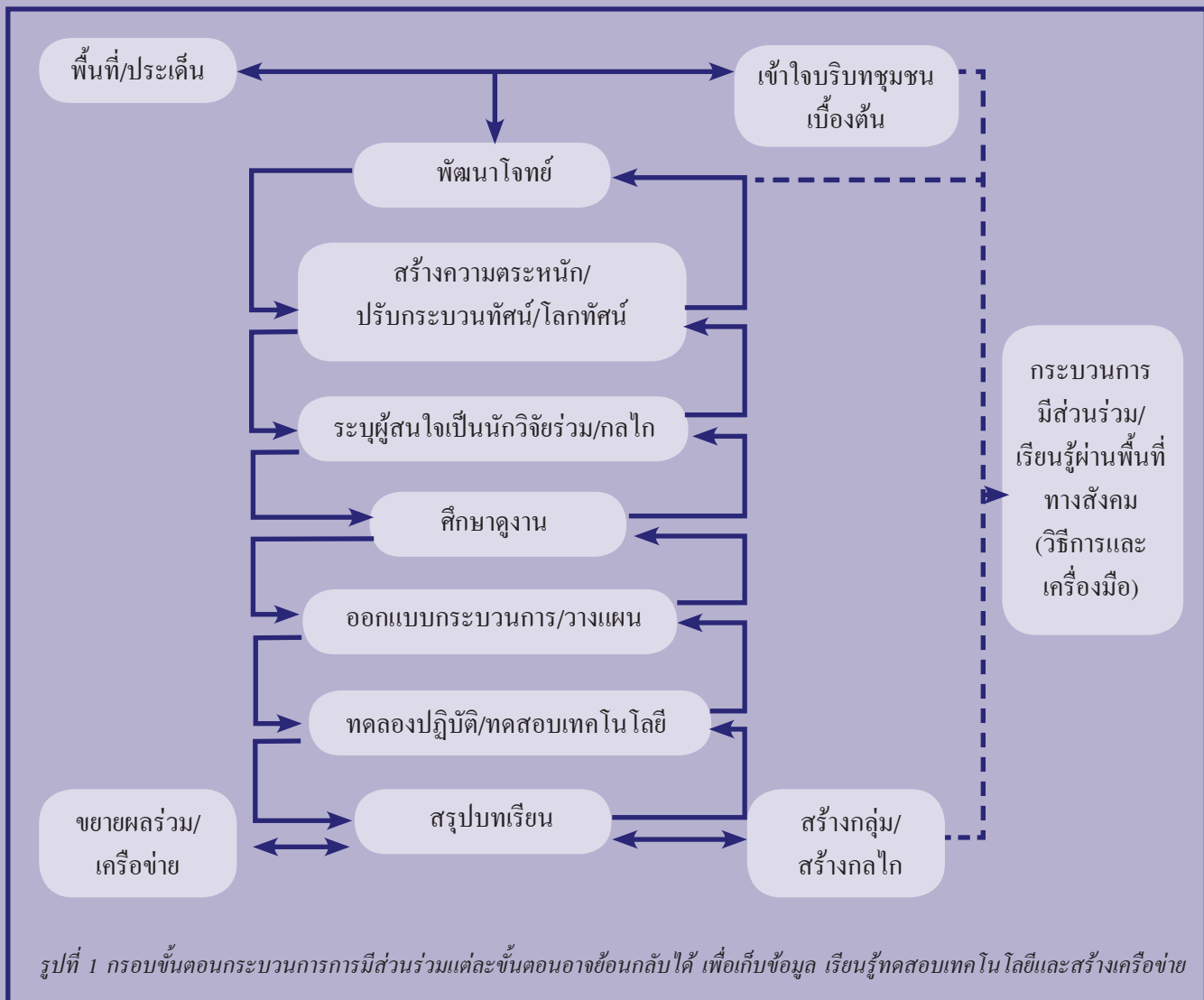
อย่างไรก็ตาม จากข้อจำกัดไม่ได้หมายความว่า ผลงานวิจัยที่เสนอมาด้วยคุณภาพทั้งหมดและไม่สามารถนำมาใช้สังเคราะห์ตามกรอบการได้ ในเรื่องขององค์ความรู้ เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน/ เกษตรทางเลือก/ เกษตรอินทรีย์ และเทคโนโลยีทางการเกษตร กระบวนการที่ได้มาของความรู้ การต่อยอดและการใช้ประโยชน์ ก่อนจะไปถึงการสังเคราะห์ความรู้ต้องทำความเข้าใจว่าการวิจัยลักษณะนี้ของประเทศไทยอยู่ในสถานะใด จริงอยู่ปัจจุบันการวิจัยประเภทนี้ได้มีการขยายตัวอย่างมาก มีหลายองค์กร

สนับสนุนไม่ว่าจะเป็นด้านการเกษตรหรือด้านอื่น อย่างไรก็ตามการวิจัยลักษณะนี้ถือว่ายังอยู่ในระยะเริ่มต้นและยังต้องเรียนรู้อีกมาก เนื่องจากในกระบวนการพัฒนาที่ต้องการทั้งความรู้และทักษะที่ใช้ได้ผลต้องใช้เวลา และเมื่อเทียบเชิงเวลาของการวิจัยและการพัฒนาที่ทำมาจากอดีตกับการวิจัยลักษณะนี้แล้ว ผู้วิเคราะห์พิจารณาว่าเป็นระยะเรียนรู้เป็นช่องว่างแห่งโอกาสมากกว่าเป็นพิจารณาว่างานวิจัยที่มีข้อจำกัดเป็นอุปสรรค ดังนั้นการสังเคราะห์ประเด็นต่างๆต่อไปนี้จะเป็นการสังเคราะห์เพื่อสร้างโอกาสในการวิจัยให้ได้ประโยชน์มากขึ้น

องค์ความรู้เชิงวิธีการวิจัย

จากการพิจารณาบทความทั้งหมด 25 บทความ เพื่อสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เรื่องต่างๆ เพื่อการยกระดับองค์ความรู้ ยกระดับระเบียบวิธีวิจัย การต่อยอดการวิจัย หรือ

ประเด็นอื่นๆ ผู้สังเคราะห์ พบว่า องค์ความรู้เชิงวิธีการวิจัยเป็นประเด็นที่สามารถนำมาสังเคราะห์ได้ค่อนข้างสมบูรณ์มากที่สุด นอกจากนี้หากนำเอาวิธีการไปปรับใช้ในการวิจัยประเด็นต่างๆ อย่างเหมาะสมต่อไปจะทำให้ได้ผลของการวิจัยในเรื่องต่างๆที่สามารถนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้สมบูรณ์ขึ้น ส่วนองค์ความรู้เรื่องต่างๆจากบทความนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกษตร การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร การมีส่วนร่วม นวัตกรรม หรือเครือข่าย พบว่าไม่สามารถนำมาสังเคราะห์ได้ตามกรอบอย่างสมบูรณ์ ส่วนใหญ่เป็นเพราะกระบวนการหรือวิธีการวิจัยไม่ครบวงจรหรือไม่ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ มีโครงการเพียงส่วนน้อยที่วิธีการวิจัยค่อนข้างสมบูรณ์และผู้สังเคราะห์ใช้เป็นฐานในการสังเคราะห์ร่วมกับหลักการต่างๆ (รูปที่ 1)

ก่อนการวิจัย

ก่อนวิจัยควรมีขั้นตอนดังนี้

1. การได้มาของคำถามหรือโจทย์วิจัย การวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ คำถามวิจัยต้องมาจากพื้นที่ กลุ่มหรือชุมชน ถ้าคำถามมาจากประเด็นภายนอกที่เกิดอย่างกว้างขวาง ประเด็นนั้นต้องมีการยืนยันว่าเป็นสิ่งที่สำคัญและตรงกับความเป็นจริงของพื้นที่จริง และนักวิจัยต้องมีความเข้าใจระดับหนึ่งเกี่ยวกับประเด็นนั้นๆ มิฉะนั้นนักวิจัยพยายามทำให้เป็นสิ่งที่ตนเองอยากวิจัย ดังนั้นในขั้นตอนนี้จึงต้องมีวิธีการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยมีเกษตรกรร่วมลักษณะใดลักษณะหนึ่งเพื่อให้เกษตรกรทราบที่ไปที่มาและเข้าใจความหมายของข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งต้องนำมาวิเคราะห์ก่อนเพื่อออกแบบเก็บข้อมูลปฐมภูมิ การออกแบบจึงสำคัญ ในขั้นตอนนี้อาจเป็นการสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ใช้แบบสอบถามหรือการประชุมกลุ่มรูปแบบต่างๆ ข้อมูลที่ได้้นอกจากเป็นการยืนยันคำถามวิจัยแล้วยังรวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนเบื้องต้นด้วย ขณะแสวงหาข้อมูลและยืนยันคำถามวิจัย นักวิจัยควรประเมินคร่าวๆ ได้ว่า อาจมีใครบ้างในพื้นที่ที่สนใจหรืออาสาทำงานร่วมกันและสามารถประสานให้มาเข้าทีมเป็นนักวิจัยท้องถิ่นได้

2. ทีมนักวิจัย การวิจัยประเภทนี้ส่วนใหญ่ทำเป็นทีมสหสาขาวิชาเนื่องจากต้องมีมุมมองหลากหลายมิติตามวิถีของชุมชน สมาชิกของทีมควรจัดตั้งทีมก่อนการทำการวิจัย เพื่อจะได้ออกแบบเก็บข้อมูล จัดกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลตลอดจนสรุปบทเรียนและเขียนรายงานร่วมกันเป็นทีม มิใช่ต่างคนต่างทำ ทีมต้องเคารพความรู้ และทักษะซึ่งกันและกัน เข้าใจเป้าหมายร่วม ปรารถนาและการพัฒนาพื้นที่มากกว่าเป็นเรื่องของแต่ละสาขาวิชา อย่างไรก็ตามระหว่างดำเนินงานวิจัยอาจเพิ่มสมาชิกได้ตามความจำเป็น หมายถึงทั้งนักวิจัยจากสถาบันและนักวิจัยท้องถิ่น

3. ทีมนักวิจัยท้องถิ่น การจะทำให้ผลการวิจัยเกิดการใช้ประโยชน์จริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน การมีทีมนักวิจัยท้องถิ่นร่วมเป็นทีมเดียวกับนักวิจัยจากสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานไม่ว่าของรัฐหรือเอกชนเป็นเรื่องสำคัญ การได้มาซึ่งนักวิจัยท้องถิ่น ต้องมีการจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกัน ทำความเข้าใจร่วมกันในบทบาทกระบวนการ และเป้าหมายสุดท้าย

4. การออกแบบวิจัย เนื่องจากการวิจัยเพื่อพัฒนา

พื้นที่ให้ความสำคัญต่อกระบวนการการเรียนรู้และบทเรียนจึงเป็นมากกว่าการออกแบบเก็บข้อมูลโดยนักวิจัยจากสถาบันหรือหน่วยงาน และนำมาวิเคราะห์เพื่อสรุปเป็นผลงานวิจัยเอง การออกแบบสำหรับงานวิจัยแบบนี้ต้องมีความยืดหยุ่น เป็นวงจรการวิเคราะห์ สังเคราะห์และเรียนรู้ร่วมกัน การเก็บข้อมูลโดยใช้กระบวนการและเครื่องมือที่เหมาะสมในแต่ละขั้นตอนจึงสำคัญ เนื่องจากข้อมูลที่ต้องการอาจมีทั้งที่เป็นเชิงปริมาณและคุณภาพ การสัมภาษณ์จริง การประชุมกลุ่มรูปแบบต่างๆ การดูงาน ต้องชัดเจนว่าทำไปเพื่ออะไร เช่น เพื่อให้ได้ข้อมูล ได้ความคิดเห็น การตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติ การสรุปบทเรียน ที่สำคัญคือการออกแบบเพื่อให้ได้ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงก่อนและหลังการทำการกิจกรรมและหลังจบการวิจัย อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ทักษะ พฤติกรรมของปัจเจกและกลุ่ม การปฏิบัติ การบริหารจัดการ เครื่องมือต่างๆ ในการเก็บข้อมูลนักวิจัยควรรู้จักและเลือกใช้เหมาะสม เช่น การใช้แผนที่จากแหล่งต่างๆ ในการจัดเวทีสำหรับนักวิจัยจากสถาบัน หน่วยงาน หรือท้องถิ่นนักวิจัยต้องมีทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการและทำงานเป็นทีมในการบันทึก การวิเคราะห์ สังเคราะห์และสรุปผล

ในกระบวนการวิจัย

5. ดังที่ได้กล่าวมาแล้วการออกแบบงานวิจัยประเภทนี้ควรเน้นกระบวนการและเป็นวงจรกลับมาเรียนรู้และสรุปบทเรียนได้ มิใช่เดินหน้าไปเรื่อยจนจบ การทำเป็นวงจรทำให้เกิดการเรียนรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงต้องมีความยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้ ขึ้นกับสถานการณ์ และการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเรียนรู้ ในกระบวนการต้องมีรายละเอียดความต้องการผลอะไรบ้าง จะมีใครเข้าร่วมบ้าง จำนวนเท่าไร ด้วยเหตุผลอะไร อย่างไรก็ตามการวิจัยแบบนี้ไม่ควรเป็นกระบวนการเปิด ดังที่กล่าวมาแล้วเช่นกัน การเก็บข้อมูล การสังเคราะห์และสรุปก่อนและหลังกิจกรรมเป็นเรื่องที่หากไม่ทำแล้วอาจไม่สามารถได้ความรู้และคุณค่าของงานวิจัยได้

6. กลไกการขับเคลื่อน การสร้างเสริมกลุ่มองค์กรการเรียนรู้ งานวิจัยอาจทำในพื้นที่ที่ยังไม่มีกลุ่มหรือองค์กรเรียนรู้หรือมีอยู่แล้ว หากยังไม่มีกระบวนการและเครื่องมือที่ใช้ควรนำไปสู่การก่อเกิดกลุ่มหรือกลไก การผลิตและ/

หรือองค์กรการเรียนรู้ (อาจเป็นศูนย์เรียนรู้ในที่สุด) และบริหารจัดการที่เข้มแข็ง นักวิจัยทั้งหมดต้องทำความเข้าใจว่ากลุ่มหรือองค์กรเรียนรู้ที่เข้มแข็งเป็นอย่างไร เพื่อที่จะเดินไปได้ถูกทาง ตลอดจนการก่อเกิดต้นแบบเพื่อขยายผลการเป็นต้นแบบมีลักษณะเป็นอย่างไร ใช้กระบวนการวิจัยอย่างไรเพื่อให้เกิดเป็นต้นแบบเป็นหน้าที่ของนักวิจัยทั้งสองประเภท หากในพื้นที่มีกลุ่มการผลิตและ/หรือองค์กรเรียนรู้อยู่แล้ว นักวิจัยต้องเข้าใจบริบทและการบริหารจัดการของกลุ่มและ/องค์กรเพื่อเสริมสร้าง ต่อยอดหรือใช้เป็นต้นแบบขยายผล กลไกการขับเคลื่อนจะเป็นเครื่องมือทางสังคมช่วยให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

7. การวิจัยเพื่อขยายผล ในการขยายผลนักวิจัยต้องมีข้อมูลและฐานความรู้บริบทและเงื่อนไขทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคมของทั้งกลุ่มหรือองค์กรที่เป็นต้นแบบและกลุ่มหรือองค์กรที่รับการขยายผล เพื่อเปรียบเทียบว่าเหมาะสมหรือเป็นไปได้หรือไม่ หากเงื่อนไขเหล่านี้ไม่คล้ายกัน การขยายผลอาจเป็นไปได้ยาก ในการขยายผลเวทีที่เอื้อให้เกษตรกรเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรกันเองสำคัญ นักวิจัยจากภายนอกอาจมีส่วนเสริม เอื้อหรือสนับสนุน

8. กระบวนการสร้างกลุ่มเครือข่าย ในกระบวนการนี้นักวิจัยที่มีทักษะวิทยากรกระบวนการ ต้องพยายามสร้างโอกาสให้เกิดเครือข่ายทั้งภายในพื้นที่หรือชุมชน และภายนอก ทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ ในแนวดิ่ง คือ เชื่อมโยงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล หรือหน่วยงานของกระทรวงอื่นๆ ในแนวราบ คือ การขยายสมาชิกทั้งภายในและเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก การจัดงานและ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญ

9. การสรุปบทเรียน การสรุปบทเรียนไม่ใช่การสรุปสิ่งที่ได้ดำเนินการในกระบวนการวิจัย การสรุปบทเรียนควรทำหลังกิจกรรมสำคัญในกระบวนการ เช่น หลังการวางแผน หลังการปฏิบัติ เพื่อสะสมเป็นความรู้และนำเข้าสู่การสรุปบทเรียนสุดท้าย การสรุปบทเรียน คือ จากการเรียนรู้ไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในมิติต่างๆ และเป็นประโยชน์ในการพัฒนาพื้นที่ เป็นบทเรียนที่เป็นองค์ความรู้สำหรับผู้อื่นนำไปปรับใช้ได้ เป็นบทเรียนทั้งของนักวิจัยและเกษตรกรผู้มีส่วนร่วม เป็นทักษะวิทยากรกระบวนการของทีมวิจัยที่ต้องพัฒนา อย่างไรก็ตามถ้าการวิจัยในพื้นที่

เป็นเรื่องของการสร้างนวัตกรรมอาจมีหรือไม่มีส่วนร่วมของเกษตรกร แต่การทดสอบการใช้นวัตกรรมเกษตรกรควรมีส่วนร่วม แต่บางกรณีการถ่ายทอดโดยเกษตรกรกันเองอาจเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องใช้กระบวนการการมีส่วนร่วม

ผู้สังเคราะห์ไม่ได้ลงลึกในเนื้อหาเกี่ยวกับ วิธีการและเครื่องมือเนื่องจากมีรายละเอียดมากมาย นักวิจัยสามารถค้นหาและเข้ารับการฝึกอบรมได้ จึงไม่ได้บรรจุในรายงานนี้ได้ แต่เห็นสมควรที่ให้มีการทบทวนจากรายงานต่างๆ รวบรวมเขียนขึ้นเพื่อประโยชน์ต่องานวิจัยลักษณะนี้ซึ่งมีความสำคัญขึ้นทุกวัน นักวิจัยควรให้ความสำคัญในเรื่องนี้หากต้องการให้ได้ผลงานที่นำไปใช้ประโยชน์ได้

หลังการวิจัย

สิ่งที่นักวิจัยควรทำ คือ มีการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เป็นขั้นเป็นตอนในระหว่างการค้าเนินงานและใช้ผลการวิเคราะห์ในการปรับกระบวนการทำงาน เมื่อเสร็จสิ้นโครงการจึงทำรายงานสุดท้าย การเขียนรายงานเป็นทั้งความสามารถเฉพาะคนและความชำนาญที่พัฒนาได้ นักวิจัยต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้เช่นกัน

จากรายงานบทความวิจัยที่ได้รับมอบหมายให้สังเคราะห์ผู้สังเคราะห์มีข้อเสนอแนะในเรื่องของกระบวนการและวิธีการ คือ ที่ผ่านมาเป็นเพียงระยะต้นของการนำการวิจัยลักษณะนี้สู่สถาบันอุดมศึกษาอย่างกว้างขวาง เป็นระยะการเรียนรู้ของนักวิจัยใหม่ นักวิจัยส่วนใหญ่จึงยังต้องเรียนรู้ในการทำวิจัยลักษณะนี้เข้มข้นขึ้น นักวิจัยควรได้รับการพัฒนากระบวนการและวิธีการ ต่อยอดอย่างเข้มข้นขึ้นจากที่ได้ทำไปแล้ว เพื่อสร้างให้เป็นนักวิจัยเชิงพื้นที่ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในการทำวิจัยประเด็นต่างๆในพื้นที่ ไม่ว่าจะระบบเกษตร การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างนวัตกรรม เทคโนโลยี การถ่ายทอดหรือ ขยายผลของเกษตรกร หรือแม้แต่การทดสอบในไร่นาแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร การบริหารจัดการ ทั้งนี้จะช่วยให้ได้ผลงานวิจัยที่สมบูรณ์มากขึ้นสามารถนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ที่สมบูรณ์มากขึ้นได้ และอาจโยงถึงนโยบายต่างๆของรัฐได้ชัดเจนขึ้น ควรมีกระบวนการที่นักวิจัยที่ได้รับเพื่อการพัฒนาต่อยอดเป็นกลไกการขับเคลื่อนในสถาบันและหน่วยงานต่างๆ และพัฒนาเกษตรกรเป็นกลไกในพื้นที่เพื่อขยายการวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่ต้องก้าวข้ามให้ได้คือความเข้าใจและการปรับ

แนวคิดสู่การวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ของทั้งองค์กร

องค์ความรู้การเกษตร

โครงการที่เกี่ยวกับการเกษตร ได้แก่ การผลิตอาหาร ผักปลอดสารพิษ เพื่อตลาดภายในประเทศและส่งออก รวมถึงการถ่ายทอดเทคโนโลยี (รวมถึงโรงเรียนชาวนา ศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ ปุ๋ยอินทรีย์ การผลิตข้าวอินทรีย์และเกษตรผสมผสาน การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่นาปรัง ตลาดยางพารา การผลิตลำไยนอกฤดู การประกันความเสี่ยงของข้าวจากภัยพิบัติ เครื่องจักรกล โครงการเหล่านี้อาจแบ่งได้เป็นประเภทโครงการ ดังนี้

1. ประเภทเกษตรยั่งยืน เป็นการผลิตที่ทนกระแส การทำการเกษตรเชิงเดี่ยวเชิงการค้า คือ เกษตรทางเลือก เกษตรอินทรีย์ เกษตรยั่งยืน หรือเศรษฐกิจพอเพียง ความปลอดภัยทางสุขภาพ ความสมดุลของนิเวศ การขยายผล เน้นบทบาทศูนย์เรียนรู้ ชดเชยความเสียหาย เพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรน้ำและที่ดิน

2. ประเภทที่ตามกระแสหลัก มุ่งเชิงการค้าและ การส่งออก เช่น การผลิตผักเพื่อส่งออก ตลาดยางพารา ลำไย ออกนอกฤดู

3. ประเภทการสร้างนวัตกรรม หรือเทคโนโลยี เช่น เครื่องกำจัดมูลสัตว์ เกษตรไร้ดิน

4. ประเภทการฟื้นฟูหรืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การประมงปูม้า การเลี้ยงสาหร่าย

เนื่องจากโครงการส่วนใหญ่ ดำเนินงานไม่ครบวงจร หรือครอบคลุมมิติต่างๆทั้งหมด เช่น กระบวนการมีส่วนร่วม รายละเอียดการผลิต (บางโครงการมีเทคนิคการผลิตละเอียด มีการแปรรูป แต่เป็นเฉพาะพื้นที่หรือกลุ่ม) การขยายผล การตลาด ความสมดุลของนิเวศ ความเข้มแข็งของกลุ่มหรือชุมชน การเชื่อมโยงสู่วิสาหกิจชุมชน อย่างไรก็ตามแนวคิดของบางบทความและกระบวนการบาง ส่วนหรือของบางบทความ ช่วยให้ผู้ใช้วิเคราะห์ประมวลเป็น องค์ความรู้ได้ระดับหนึ่ง (รูปที่ 2) และอาจเป็นประโยชน์ ต่อการวิจัยต่อไป เช่น แนวคิดเกี่ยวกับมิติของความยั่งยืน ที่โยงกับประเด็นการผลิตหรือระบบการผลิต หรือการมี ส่วนร่วมในระดับต่างๆ(รูปที่ 1) รวมถึงการลดความเป็น ศูนย์กลางของนักวิจัยจากสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงาน

การพัฒนาเป็นองค์ความรู้สนองต่อประเด็นต่าง ระดับชาติหรือโลกดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงยังคงเป็นช่อง

ว่างหรือโอกาสเติมเต็ม ยกเว้นองค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการ และกระบวนการ

องค์ความรู้ประเภทกลุ่มเกษตรยั่งยืน/ผลิตทน กระแส

ในการปฏิบัติของการผลิตประเภททนกระแสหรือ ประเภทเกษตรยั่งยืนมีหลักการหรือขั้นตอนดังนี้คือ (รูปที่ 2)

- การทำความเข้าใจเกษตรยั่งยืนในมุมมองของนัก วิชาการและเกษตรกรร่วมกัน

- กระบวนการปรับกระบวนการทัศน์ แนวคิดที่จะ เปลี่ยนจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรยั่งยืน เป็นแบบ ผสม ตามทฤษฎีใหม่ หรือ เศรษฐกิจพอเพียง ขั้นตอนนี้เป็นกุญแจสำคัญ

- ทำความเข้าใจเงื่อนไขทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคมที่เป็นข้อจำกัดและประโยชน์ในการทำ เกษตรยั่งยืน

- การดูงานเยี่ยมชมและมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จและไม่สำเร็จเป็นเครื่องมือ ช่วยกระตุ้นและเปลี่ยนแนวคิดและกระบวนการทัศน์ได้ดี วิธี การจัดเวทีรูปแบบต่างๆมีส่วนช่วยอย่างมาก

- ใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมทำให้เกิดผู้สนใจร่วม เป็นแกนนำในการปฏิบัติและเรียนรู้ และขับเคลื่อน

- ตั้งวัตถุประสงค์สำหรับการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและขายเป็นรายได้สำหรับครัวเรือน หรือทั้งสองอย่าง

- เลือกชนิดพืช สัตว์ รูปแบบการผลิต เช่น เกษตร ผสมผสาน เกษตรทางเลือก เกษตรอินทรีย์ การตัดสินใจ ในขั้นตอนนี้ต้องมีความรู้ช่วย

- แสวงหาความรู้เพิ่มเติมในการปฏิบัติจากสถาบัน การศึกษา หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องหรือเครือข่าย

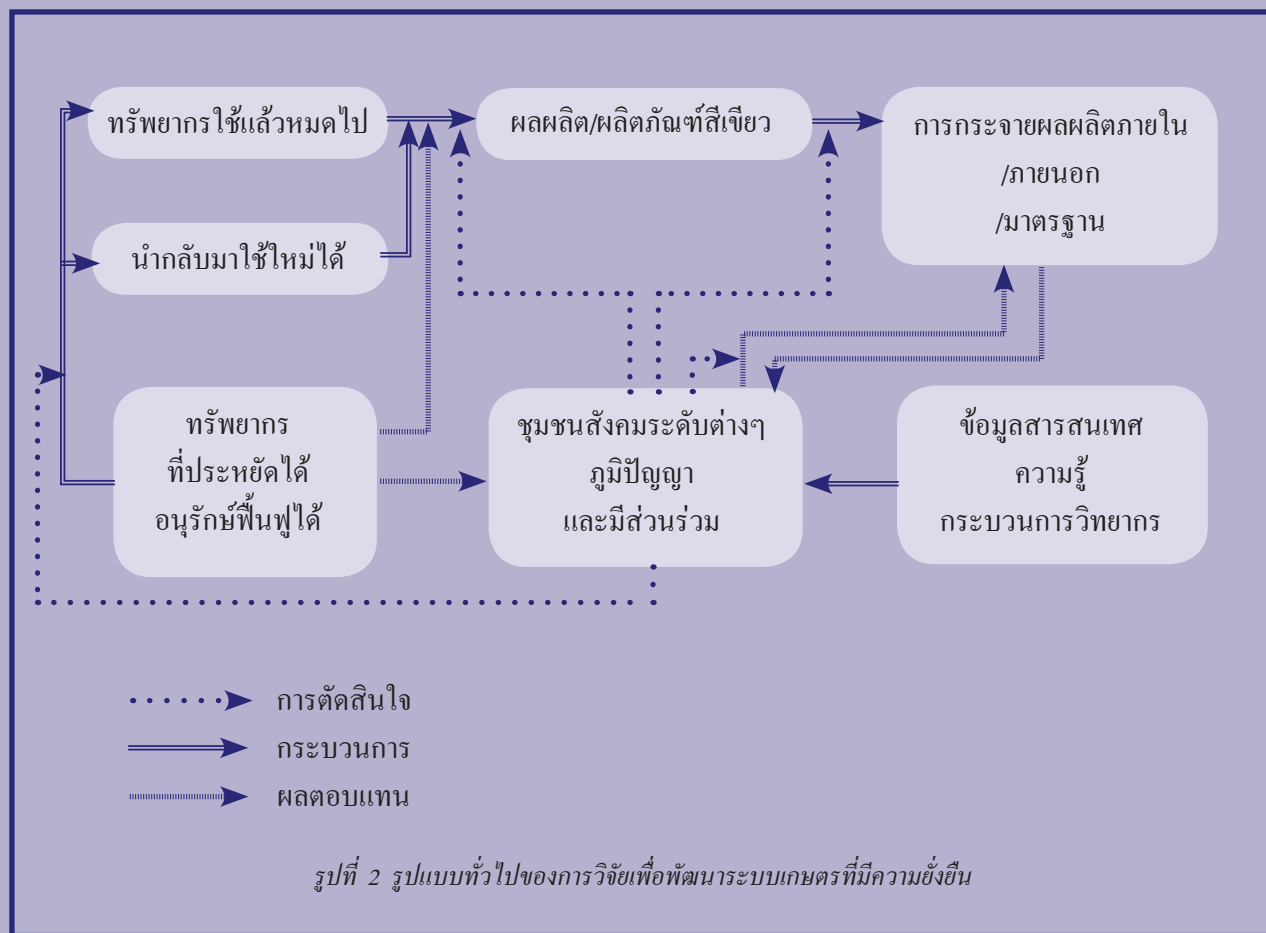
- วางแผนรูปแบบการผลิต การใช้ปัจจัยการผลิต และการใช้เทคโนโลยี

- ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เครื่องมือช่วยที่ปัจจุบัน มีความพยายามใช้ คือ การทำบัญชีครัวเรือน

- ปรับปรุงดินและทรัพยากรน้ำ ด้วยวิธีธรรมชาติ มากที่สุด เช่นกันต้องมีความรู้

- ลดการใช้สารเคมีต่างๆ ทดแทนด้วยวิธีทางชีวะ ให้มากที่สุด

- สร้างกลุ่ม ขยายผล เชื่อมโยงเป็นสมาชิกเครือข่าย ต่างๆ

- การขายสินค้าเกษตรในตลาดชุมชนหรือตลาดสีเขียวเฉพาะในท้องถิ่น การสนับสนุน และเอื้อจากภายนอก อาจจำเป็น

- หากต้องการขายสินค้าเกษตรในพื้นที่ทั่วไปต้องแสวงหาการได้รับมาตรฐาน หน่วยงานภายนอกจำเป็น แต่หากเป็นการตลาดภายในชุมชนเอง อาจไม่จำเป็น

ในขั้นตอนดังกล่าวกระบวนการการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นฐานสำคัญ และอาจย้อนกลับได้ ในกระบวนการดังกล่าว เป็นการออกแบบพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คู่ขนานอยู่ด้วย ทรัพยากรมนุษย์ทั้งเกษตรกรและนักวิชาการ จึงมีโอกาสเกิดความยั่งยืนสูง ขั้นตอนดังกล่าวสามารถประมวลเป็นรูปแบบในภาพรวมได้ในรูปที่ 2 (รวมถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ) จากรูปที่ 2 จะเห็นได้ว่ามีทั้งส่วนของภายนอกที่มีทั้งกระบวนการความรู้ เทคโนโลยี นักวิจัยที่ต้องเชื่อมโยงกับภายในพื้นที่ ซึ่งมีทั้งทรัพยากร ทางเลือกในการใช้ทรัพยากร ภูมิปัญญา กระบวนการ การตัดสินใจ ผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ การกระจายผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ การได้รับผลสะท้อนกลับ

ไม่ว่าบวกหรือลบจากกิจกรรมต่างๆ มีผลต่อการตัดสินใจของกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่

องค์ความรู้ประเภทการเกษตรตามกระแสหลักเพื่อการค้าและส่งออก

สารสนเทศที่ได้จากงานวิจัยยังไม่สามารถนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้ชัดเจนเนื่องจากดำเนินงานบางส่วนไม่ครบวงจร เป็นเรื่องของการปรับปรุงทางเทคนิคเฉพาะ การขยายผลที่เป็นการอบรม การตลาด และการใช้ประโยชน์จากกลุ่มหรือเครือข่ายยังขาดมุมมองของกลไกทางสังคมที่ชัดเจน นักวิจัยยังเป็นศูนย์กลาง อย่างไรก็ตามในบางรายงานมีรายละเอียดทางเทคนิคเฉพาะ ในการขยายผลอาจต้องการการวิจัยเชิงทดสอบร่วมกับเกษตรกร เพื่อปรับเงื่อนไขบางอย่าง

องค์ความรู้ประเภทสร้างนวัตกรรมเทคโนโลยี

ปัญหาเกิดจากโครงการอื่นที่ดำเนินการแบบแนวตั้งของบางหน่วยงาน การแก้ปัญหาจึงเป็นเชิงเทคนิคและ

เฉพาะโครงการ ปัญหาและความต้องการหรือบริบทของกลุ่มหรือชุมชนไม่สามารถทราบได้ว่า นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีจะมีการใช้ในระยะเวลาได้หรือไม่ อย่างไรก็ตามควรเริ่มจากความต้องการจริงของกลุ่มหรือชุมชนในพื้นที่ โดยกระบวนการมีส่วนร่วม ตามด้วยการทดสอบใช้การเรียนรู้และเกิดกลไกการขับเคลื่อนในชุมชนเช่นกันกับในประเภทอื่น

องค์ความรู้ประเภทการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทางน้ำ

ในการปฏิบัติการวิจัยเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติควรมีขั้นตอนดังนี้ (รูปที่ 2)

- นักวิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ร่วมกันทำความเข้าใจแนวคิดและประโยชน์ของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ
- ทำความเข้าใจบริบทของชุมชนและแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับชุมชน อย่างเข้มข้น
- แสวงหาอาสาสมัครจากเกษตรกรเพื่อหนุนเสริมให้เป็นกลไกการขับเคลื่อนในขั้นตอนต่อไป กระบวนการมีส่วนร่วมช่วยได้อย่างดี
- แสวงหาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ การเก็บเกี่ยว และการอนุรักษ์และฟื้นฟูร่วมกับชุมชน
- เข้าใจความรู้เกี่ยวกับวงจรชีวิตและฤดูกาลของทรัพยากรธรรมชาติที่ต้องการนำมาใช้ประโยชน์ ในเชิงวิชาการและการผลิต โดยทำในสถานที่ทดลองคู่ขนานกับในพื้นที่โดยกระบวนการการมีส่วนร่วม
- แสวงหาความรู้และการปฏิบัติในการฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและวิธีการเก็บเกี่ยวอย่างยั่งยืนในเชิงวิชาการและเทียบกับการปฏิบัติของเกษตรกร(ในกรณีที่มีปฏิบัติอยู่)โดยกระบวนการการมีส่วนร่วม
- นำทรัพยากรธรรมชาตินั้นมาสู่การผลิต จากการทดลอง เกิดผลิตภัณฑ์แล้วจึงแปลงสู่ตลาด โดยศึกษาความเป็นไปได้ของการตลาด ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมและเรียนรู้
- ระบุผู้สนใจหรือกลุ่มเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม ควรทำคู่ขนานจากแรกเริ่มโครงการ
- ทดลองผลิตและทดลองตลาดอย่างมีส่วนร่วมเพื่อปรับปรุงผลิตภัณฑ์ หรืออาจก้าวเป็นการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจ

ชุมชน พร้อมจัดเวทีการเรียนรู้

- หนุนเสริมให้กลไกหรือกลุ่มการผลิตเข้มแข็งเป็นองค์กรเรียนรู้ของพื้นที่ และอาจพัฒนาเป็นต้นแบบ
- กลไกกลุ่มดังกล่าวต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติต่อเนื่องด้วย

เช่นเดียวกับองค์ความรู้ประเภทการเกษตรยั่งยืน ในขั้นตอนดังกล่าวกระบวนการการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นฐานสำคัญ ในกระบวนการดังกล่าวมีการออกแบบพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขนานอยู่ด้วย ทรัพยากรมนุษย์ทั้งเกษตรกรและนักวิชาการ จึงมีโอกาสเกิดความยั่งยืนสูง การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นจริงในรายงานบทความวิจัยเหล่านี้ การวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ควรมีส่วนในการสร้างวิสาหกิจชุมชนหรือเสริมให้วิสาหกิจชุมชนที่มีอยู่แล้วเข้มแข็งยิ่งขึ้น ถ้ามีการต่อยอดเป็นวิสาหกิจชุมชนนักวิจัยต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องนี้

สรุป

หากย้อนกลับไปพิจารณาประเด็นสำคัญในกระแสโลกและประเทศที่ตามทีกล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นว่าบทความจากงานวิจัยที่ได้ดำเนินการมายังตอบประเด็นเหล่านั้นได้ไม่ทั้งหมด มีช่องว่างของความรู้อีกมากที่ต้องสร้างเป็นองค์ความรู้เพื่อตอบสนอง อย่างไรก็ตามการที่จะตอบสนองให้ได้คำตอบไม่ได้อยู่ที่ระดับโลกแต่อยู่ที่พื้นที่หรือท้องถิ่น เมื่อเกษตรกรในพื้นที่แก้ปัญหาทั้งการผลิต การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างนวัตกรรมที่ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จะส่งผลถึงระดับประเทศและอาจเป็นตัวอย่างสำหรับโลกด้วย คุณค่าสำคัญในการทำให้องค์กรดังกล่าวคงไม่พ้นการสร้างนักวิจัยทั้งจากสถาบันการศึกษาและท้องถิ่นที่ทำการวิจัยเชิงพื้นที่อย่างกว้างขวาง เพื่อให้เกิดความรู้จากพื้นที่และสามารถนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้จากพื้นที่เพื่อลดช่องว่างความรู้ที่ต้องการในระดับประเทศหรือโลกได้

ดังทีกล่าวมาแล้วที่ผ่านมาเป็นเพียงระยะต้นของการนำการวิจัยลักษณะนี้สู่สถาบันอุดมศึกษาอย่างกว้างขวางเป็นระยะเริ่มการเรียนรู้ของนักวิจัยใหม่ นักวิจัยส่วนใหญ่จึงยังต้องเรียนรู้ในการทำวิจัยให้เข้มข้นขึ้น ดังนั้นนักวิจัยควรได้รับการพัฒนากระบวนการและวิธีการต่อยอดอย่างเข้มข้นขึ้นจากที่ได้ทำไปแล้ว ส่วนองค์ความรู้ที่สามารถวิเคราะห์ได้ จาก บทความทั้งหมด คือ องค์ความรู้เชิง

กระบวนการหรือขั้นตอนการวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ กลุ่มของเกษตรกรยังยืนและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้ที่เป็นกุญแจสำคัญ คือ เชิงกระบวนการหรือขั้นตอน เพราะสามารถนำไปปรับใช้กับการวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ให้ได้องค์ความรู้ที่สมบูรณ์ขึ้นในประเด็นใดหรือพื้นที่ก็ได้

วิธีคิด หลักการและความเป็นจริงของพื้นที่หรือชุมชน เป็นเรื่องสำคัญในการสร้างคำถามหรือโจทย์วิจัยที่ชัดเจนและเชื่อมโยงอย่างมีตรรกะ และอาจช่วยให้งานวิจัยมีการใช้ประโยชน์ทั้งในพื้นที่โดยตรงและเป็นผลงานทางวิชาการได้

องค์ความรู้ เป็นศัพท์ที่เป็นนามธรรมใช้แทนแนวคิด เนื้อหา กิจกรรมที่สมบูรณ์ ของสาขาอาชีพใดอาชีพหนึ่ง หรือใช้ในการอธิบายเนื้อหาจากเอกสารที่เป็นความรู้ใดความรู้หนึ่ง เป็นมากกว่าการรวมศัพท์เกี่ยวกับ อาชีพ สารสนเทศ ห้องสมุด หรือ Website จากบทความ พบว่า สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้ระดับหนึ่งเท่านั้น

และจากรูปที่ 1 ที่เกี่ยวกับองค์ความรู้เชิงกระบวนการวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ และ รูปที่ 2 ที่เกี่ยวกับองค์ความรู้ประเด็นกลุ่มของเกษตรกรยังยืนและการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ จะเห็นได้ว่ายังต้องการความรู้จากงานวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่อีกพอสมควรจึงจะเต็มเต็มเป็นองค์ความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง จึงมีข้อเสนอแนะว่า ในการวิจัยไม่ว่าจะเริ่มจากประเด็นหรือพื้นที่ใดถ้าประยุกต์กระบวนการที่เสนอในรูปที่ 1 เสริมด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมจะช่วยให้เกิดความรู้ที่สมบูรณ์ขึ้น ช่วยให้นำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้สมบูรณ์ขึ้น

จากการที่ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับนักวิจัยบางท่าน พบว่านักวิจัยมีบทเรียนและแนวทางการปฏิบัตินอกเหนือจากบทความที่รื้อเรียงมา จึงควรเปิดโอกาสให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนักวิจัยเหล่านี้ เพื่อทำให้การสังเคราะห์ยกระดับขึ้นและต่อยอดได้

ขอขอบคุณ วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ สกว.ที่ทำให้เกียรติในการเป็นผู้สังเคราะห์ในครั้งนี้